

หลักศาสนาในกรอบกฎหมายต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายใต้กฎหมาย
คณะสงฆ์และกฎหมายระหว่างประเทศ
Buddhist Principles within the Legal Framework for the Propagation
of Buddhism under the Law

ภคพล ชินโสภา¹, พระครูประยุตสารธรรม²,
อภิชาติ เหมือนไธสง², พระวิชरणญาณ วิสุทธิธำณ (ไม้แหม่ม)³
Pakkaphon Chinsopa¹, Phrakruprayutsaradham²,
Aphichit Mueaithaisong², Wicharayan Wisuttiyano (moyaem)³
¹⁻⁴มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
¹⁻⁴Mahamakut Buddhist University, Isan Campus
Corresponding Author's Email: pakkaphon944@gmail.com

Received: 06/09/2568
Revised: 29/09/2568
Accepted: 30/09/2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์หลักศาสนาในกรอบกฎหมายต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายคณะสงฆ์ในฐานะกฎหมายภายในประเทศและกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะเสรีภาพทางศาสนา บทความนี้เน้นให้เห็นถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะกลไกทางสังคมและจิตวิญญาณที่ต้องดำเนินไปภายใต้กรอบกฎหมายที่สมดุลและสอดคล้องกับหลักธรรม ผลการศึกษาพบว่า กฎหมายคณะสงฆ์มีหน้าที่กำหนดโครงสร้างและระเบียบการบริหารภายในคณะสงฆ์ เพื่อธำรงพระธรรมวินัย ขณะที่กฎหมายระหว่างประเทศมุ่งคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการนับถือและปฏิบัติศาสนาโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ทั้งสองระดับของกฎหมายจึงมีจุดร่วมในการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นอย่างเสรีและสงบสุข บนพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียม และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ควรอาศัยการบูรณาการระหว่างหลักธรรม กฎหมายคณะสงฆ์ และกฎหมายสิทธิมนุษยชน เพื่อเสริมสร้าง soft power ทางศาสนาของประเทศไทยในเวทีนานาชาติ และรักษาความมั่นคงทางศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมในอนาคต

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา, กฎหมายคณะสงฆ์, กฎหมายระหว่างประเทศ, เสรีภาพทางศาสนา

Abstract

This academic article aims to analyze religious principles within the legal framework concerning the propagation of Buddhism by examining the relationship between the Sangha Act as domestic law and international human rights law, particularly freedom of religion. The article emphasizes the role of Buddhism as a social and spiritual

mechanism that must operate within a balanced legal framework consistent with Dharma principles. The findings reveal that the Sangha Act functions to establish the structure and administrative regulations within the Sangha to maintain the Dhamma-Vinaya, while international law aims to protect the rights and freedoms to profess and practice religion without discrimination. Both levels of law thus share common ground in promoting the propagation of Buddhism in a manner that is free and peaceful, based on human dignity and equality. The propagation of Buddhism in the era of globalization should rely on the integration of Dharma principles, the Sangha Act, and human rights law to enhance Thailand's religious soft power on the international stage and maintain religious stability in accordance with multicultural societies in the future

Keywords: Buddhist Propagation, Sangha Act, International Law, Religious freedom

บทนำ

หลักธรรมคำสอนพระศาสนาที่มุ่งให้มนุษย์ละเว้นความชั่วกระทำความดีและรู้จักควบคุมดูแลตนเองให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี โดยไม่ต้องให้ผู้อื่นคอยว่ากล่าวตักเตือน โดยศาสนาเมืองคัมภีร์ประกอบของศาสนาต่อไปนี้ 1) ศาสดา คือ ผู้สั่งสอนศาสนาดั้งเดิมหรือผู้ก่อตั้งศาสนา 2) หลักธรรม คือ คำสั่งสอน 3) นักบวช คือ ผู้สืบทอดศาสนาหรือผู้แทนเป็นทางการของศาสนา 4) พิธีกรรม คือ การประกอบพิธีต่างๆ ตามแนวปฏิบัติของศาสนา 5) ศาสนสถานหรือวัด คือ ที่ตั้งทางศาสนาหรือปูชนียสถาน คือ สถานที่เคารพทางศาสนาหรือศาสนวัตถุ คือ สิ่งที่ควรบูชาทางศาสนา 6) ศาสนิกชน คือ คนที่นับถือศาสนา และความสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ หลักในการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจเป็นศูนย์รวมเป็นที่มาของรากฐานความเป็นไทย เป็นสถาบันหลักเป็นเอกลักษณ์ รวมถึงเป็นมรดกของชาติ เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์อารยธรรม อีกทั้งเป็นสิ่งที่สร้างความสงบสุขแก่มวลมนุษยชาติ โดยมีองค์ประกอบที่เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงหลักธรรม โดยมีตัวแทนเป็นผู้สืบทอดคำสอนทางศาสนา (พระครูอนุกุลสุตกิจ (สุเทพ สุเทโว), 2567 : 185-197)

สมัยพุทธกาลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางแผ่สู่อาณาจักรน้อยใหญ่ด้วยสังฆธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงไว้และสามารถปฏิบัติได้ทุกกาลสมัย ทำให้หมู่มหาชนหันมานับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะยาก คนขอทาน เจ้าฟ้าพระมหากษัตริย์ต่างมีความเลื่อมใสในพระธรรมของพระองค์และหมู่สาวกของพระองค์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ จนเกิดเป็นหมู่คณะใหญ่เป็นองค์กรที่เรียกว่า พุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา การเสด็จออกผนวชในครั้งนั้นเพื่อค้นหาสังฆธรรมแห่งชีวิตของพระองค์ ทรงบำเพ็ญเพียรปฏิบัติเป็นเวลา 6 ปี จนพบหนทางแห่งความหลุดพ้นบรรลุปะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ซึ่งคำสอนของพระองค์ ได้แผ่ขยายออกไปให้สาธารณชนได้รับทราบ และน้อมเอามาเป็นหลักของการประพฤติปฏิบัติในชีวิตด้วยเหตุเป็นสังฆธรรม ซึ่งมีความบริสุทธิ์อันเกิดจากการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในสมัยพุทธกาลในระยะแรก พระพุทธองค์ทรงเสด็จออกเผยแผ่เพียงพระองค์เดียว โดยได้แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ในกาลต่อมาเมื่อมีสาวกมากขึ้น ทรงดำริให้พุทธสาวกออกเผยแผ่ พระพุทธศาสนาด้วย ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายไปในชมพูทวีปอย่างรวดเร็ว ชาวชมพูทวีปพากันละทิ้งลัทธิเดิมแล้วหันมานับถือลัทธิมโหสถวิชาในพระพุทธศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ (พระครูนั้นทจรณธรรม (ฉนณฺฐุ จารุณโม) และ พระมหาสวัสดิ์ ฐิตวณฺโณ (อินกอง), 2568 : 86-95)

สมาคมชาวพุทธพินน์ไทย เป็นองค์กรจัดตั้งตามกฎหมายประเทศฟินแลนด์เกิดจากการที่ชาวไทยตั้งถิ่นฐานในประเทศฟินแลนด์มากขึ้น จึงรวมตัวกันทำกิจกรรมพบปะสังสรรค์ในกลุ่มชุมชนคนไทยและเครือญาติ ทั้งมีการก่อตั้งเป็นสมาคม เมื่อ พ.ศ. 2539 (ค.ศ.1996) โดยคุณปรานอม เฮโนเน็ม เป็นประธาน คุณอิสราจค์ อินันชัย เป็นรองประธาน คุณปรารณา แพงคำแหง เป็นเลขานุการ คุณมาลัย ภักดี เป็นเหรัญญิก มีสมาชิกในการเริ่มก่อตั้งสมาคมประมาณ 20 คน ดำเนินกิจกรรมเพื่อให้คนไทยได้พบปะสังสรรค์กัน อาทิ จัดงานสงกรานต์ บุญประเพณีตามโอกาส โดยมีการนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ในยุโรปที่สามารถเดินทางได้ เช่น จากประเทศสวีเดน และนอร์เวย์ เป็นต้น มาทำกิจกรรมทางศาสนา สะสมทุน จนกระทั่งมีการก่อตั้งวัดพุทธในพระพุทธศาสนาแห่งแรกในประเทศฟินแลนด์ คือ วัดพุทธารามในปัจจุบัน (ปรารณา แพงคำแหง และ พระครูสังฆวิริยกิจ (ระพิน พุทธิสารโ), 2568 : 180-194)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจเรื่องหลักศาสนาในกรอบกฎหมายต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์และกฎหมายระหว่างประเทศ เพราะเป็นการมองพระพุทธศาสนาในมิติทางกฎหมาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับกฎหมายภายในประเทศ เช่น กฎหมายคณะสงฆ์และกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพทางศาสนาและการเผยแผ่ศาสนา เพื่อเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ต่อไป

หลักศาสนาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความจริงของชีวิตผ่านการละชั่ว ทำดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลักธรรมคำสอนจึงเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอย่างมีสติและสมดุล นอกจากนี้การเผยแผ่พระพุทธศาสนายังมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าแห่งปัญญาและเมตตาสู่สังคม เพื่อให้ผู้คนเข้าใจและน้อมนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง การเผยแผ่ที่สอดคล้องกับหลักศาสนาจึงเป็นการธำรงไว้ซึ่งพระธรรมคำสอนให้คงอยู่และแพร่หลาย ทั้งยังช่วยสร้างความสงบสุขแก่ชุมชนและสังคมโดยรวม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2558) อธิบายว่า หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนามีรากฐานอยู่ที่พระอริยสัจสี่ ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยท่านเน้นว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและเหตุผล มิใช่ศาสนาแห่งความเชื่อที่ไม่ต้องมีเหตุผล ท่านชี้ให้เห็นว่า ปฏิจจสมุปปาท (กฎแห่งเหตุปัจจัย) เป็นหัวใจสำคัญที่แสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลของปรากฏการณ์ทั้งปวง หลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาอยู่ที่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและปัญญา เพื่อนำไปสู่การดับทุกข์ ท่านเน้นว่าการปฏิบัติธรรมต้องมีความสมดุลทั้งสาม มิใช่เน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง

พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกโร) (2563 : 60-66) ได้กล่าวไว้ว่า หลักศาสนาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจสำคัญของพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้บริหารปกครองวัดทำหน้าที่เผยแผ่พระธรรมและปกครองศาสนสถาน วัดถือเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและสังคม มีองค์ประกอบสำคัญทั้งศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม และการเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ นอกจากนี้วัดยังเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และกิจการสาธารณะต่าง ๆ ซึ่งอยู่ภายใต้การคุ้มครองตามกฎหมาย โดยเจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

พระพัฒนวัชร พูลสวัสดิ์ และ พระครูโกวิทสุตการ (2565 : 31-42) ได้กล่าวไว้ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน วงการพระสงฆ์เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในการตีความหมายพระธรรมวินัย เช่น พระสงฆ์ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเวลาบ่ายแล้วพระภิกษุฉันอาหารได้ น้ำดองผลไม้มีรสอ่อน ๆ ต้มแต่น้อยไม่ทำให้ผู้ดื่มเมา เว้นแต่ต้มมาก พระภิกษุฉันได้ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นตรงตามพระวินัยว่าหลังเที่ยงแล้วพระภิกษุฉันอาหารไม่ได้ รวมทั้งน้ำดองผลไม้เช่นนั้นด้วย เพราะถือเป็นสุราเมรัย เป็นต้น พระสงฆ์ฝ่ายยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลักมีพระยศกาทถกบุตร เป็นประธาน ได้รวบรวมพระสงฆ์อรหันต์ได้ 700 องค์ ประชุมทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่เมืองไพศาลี เป็นเวลา 8 เดือน จึงแล้วเสร็จในการทำสังคายนาในครั้งนี้ ก่อให้เกิดนิกายในพระพุทธศาสนาขึ้น โดยการวางแผนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีต่อหลักธรรมาภิบาลนั้น เป็นไปเพื่อเพื่อประกาศพระศาสนาดังกล่าวนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนด วัตถุประสงค์สำหรับให้สมาชิกในองค์กรทุกคนถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน นั่นคือให้สมาชิกยึดความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัวหรือความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่นเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว เรียกว่าอัตตहितสมบัติ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น เรียกว่า ประहितตปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงมีทั้งอัตตहितสมบัติที่เกิดจากพระปัญญาคุณ และประहितตปฏิบัติที่เกิดจากพระกรุณาคุณ จึงทรงวางรากฐานในการประกาศพระศาสนาด้วยการแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ในวันมาฆบูชา หลังจากตรัสรู้ได้ 9 เดือน โอวาทปาติโมกข์ หมายถึง คำสอนที่เป็นหลักสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอรหันต์ เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป ในโอวาทปาติโมกข์นี้ มีการกำหนดให้นิพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม แนวทางปฏิบัติธรรมให้ยึดหลัก 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำดีให้ถึงพร้อม และทำให้จิตใจให้ผ่องใส นอกจากนี้ยังกำหนดวิธีการประกาศพระศาสนาว่าให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยขันติหรือความอดทน ไม่ให้ใช้การว่าร้ายหรือการเช่นฆ่าประหารชีวิตประหาร เพื่อบีบบังคับให้คนหันมานับถือพระพุทธศาสนาด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ

สรุป พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความจริงของชีวิต ผ่านการละชั่วทำดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ โดยหลักธรรมคำสอนเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอย่างมีสติ สมดุล และนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการธำรงพระธรรมคำสอน ถ่ายทอดคุณค่าแห่งปัญญาและเมตตา รวมทั้งเสริมสร้างความสงบสุขแก่ชุมชน

การเปรียบเทียบและการบูรณาการกฎหมาย

การเปรียบเทียบและการบูรณาการกฎหมายเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษากฎหมาย เพื่อให้เห็นถึงความเหมือน ความแตกต่าง และหลักการที่สามารถนำมาปรับใช้ร่วมกันได้ การเปรียบเทียบกฎหมายช่วยให้เข้าใจพัฒนาการทางกฎหมายของแต่ละประเทศหรือแต่ละระบบ ขณะเดียวกันการบูรณาการกฎหมาย คือ การนำหลักการจากกฎหมายต่างระบบหรือกฎหมายภายในประเทศมาประสานให้เหมาะสมกับสภาพสังคม วัฒนธรรม และบริบททางการเมือง เฉกเช่นการเชื่อมโยงระหว่างกฎหมายภายใน เช่น กฎหมายคณะสงฆ์ กับกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เพื่อสร้างกลไกที่สอดคล้องกันในการคุ้มครองเสรีภาพทางศาสนา และรักษาสันติระหว่างความศรัทธาทางศาสนากับหลักกฎหมายสากล

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2562) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการกฎหมายว่าเป็นกระบวนการที่ประเทศต่าง ๆ นำกฎหมายมาประสานกันเพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการใช้กฎหมาย โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการติดต่อค้าขายและเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนมากขึ้น ยกตัวอย่างการบูรณาการกฎหมายในภูมิภาคอาเซียน ที่มีการพยายามประสานกฎหมายด้านต่าง ๆ เช่น กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ กฎหมายการลงทุน กฎหมายแรงงาน กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ความท้าทายสำคัญของการบูรณาการกฎหมาย คือ การรักษาเอกลักษณ์และอำนาจอธิปไตยของแต่ละประเทศ ในขณะที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับมาตรฐานสากล

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2563) อธิบายว่า การเปรียบเทียบกฎหมาย เป็นการศึกษากระบวนการกฎหมายของประเทศต่าง ๆ เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากฎหมายภายในประเทศให้ทันสมัยและเหมาะสมกับบริบทสังคม ท่านแบ่งการเปรียบเทียบกฎหมายออกเป็น 2 ระดับ คือ Macro comparison การเปรียบเทียบระบบกฎหมายโดยรวม เช่น ระบบกฎหมายจารีต (Common Law) กับระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil Law) Micro comparison การเปรียบเทียบบทบัญญัติกฎหมายเฉพาะเรื่อง เช่น กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่ง ท่านเน้นว่าการเปรียบเทียบกฎหมายไม่ใช่แค่การนำกฎหมายต่างประเทศมาใช้โดยตรง แต่ต้องพิจารณาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของแต่ละประเทศด้วย

ประภาศรี สีสอนธิ (2564) อธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการเปรียบเทียบกฎหมายและการบูรณาการกฎหมาย มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด โดยการเปรียบเทียบกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การบูรณาการกฎหมาย ท่านเสนอกรอบแนวคิด 3 ขั้นตอน ขั้นการศึกษาเปรียบเทียบ ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศเพื่อเข้าใจความแตกต่าง ขั้นการประสานกฎหมาย หากจุดร่วมและปรับกฎหมายให้สอดคล้องกัน ขั้นการบูรณาการ สร้างกฎหมายที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน หรือยอมรับซึ่งกันและกัน การบูรณาการกฎหมายที่ประสบความสำเร็จต้องมีความสมัครใจ (Voluntary) และความเท่าเทียม (Equal) ระหว่างประเทศสมาชิก ไม่ใช่การบังคับจากประเทศมหาอำนาจ

พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย รสเลิศ) และ พระมหามิตร ฐิตปัญญา (2564 : 232-248) ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนานั้นได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยนั้นเป็นเวลานาน และได้สืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากการได้รับอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ตลอดทั้งภาครัฐซึ่งปัจจุบันนั้นได้มี

กฎหมายที่ใช้ในการคุ้มครองพระพุทธศาสนาความว่า รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญาและต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใดและพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือตามระบบกลไก

ปรีชา ไยแก้ว (2568 : 1-21) ได้กล่าวไว้ว่า การเปรียบเทียบและการบูรณาการกฎหมายในยุคปัจจุบันต้องสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การบริหารจัดการยุคศตวรรษที่ 21 เน้นความยืดหยุ่น การกระจายอำนาจ และการติดตามตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง การบูรณาการกฎหมายจึงมุ่งให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและตอบสนองประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก

สรุป การเปรียบเทียบและการบูรณาการกฎหมายเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนากฎหมายเพื่อให้เข้าใจทั้งความเหมือน ความแตกต่าง และหลักการที่สามารถนำมาปรับใช้ร่วมกันได้ การเปรียบเทียบกฎหมายช่วยให้เห็นพัฒนาการของระบบกฎหมายในประเทศต่าง ๆ และนำไปสู่การบูรณาการกฎหมายซึ่งหมายถึงการประสานหลักการกฎหมายให้สอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม และการเมือง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างกฎหมายภายใน เช่น กฎหมายคณะสงฆ์ กับกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน เพื่อคุ้มครองเสรีภาพทางศาสนาอย่างสอดคล้องกับมาตรฐานสากล

กรอบกฎหมายภายในประเทศกฎหมายคณะสงฆ์

กฎหมายคณะสงฆ์เป็นกฎหมายภายในประเทศที่วางกรอบการปกครองและการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อกำหนดระเบียบแบบแผนการดำเนินงานของคณะสงฆ์ให้เป็นเอกภาพและมีมาตรฐาน กฎหมายดังกล่าวไม่เพียงควบคุมการจัดระเบียบสงฆ์ในด้านการบรรพชาอุปสมบทและสมณศักดิ์ แต่ยังครอบคลุมถึงการเผยแผ่ การศึกษา และการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อธำรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา อำนาจในการดูแลและกำกับคณะสงฆ์จึงถูกจัดวางไว้ในโครงสร้างตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มีการปรับปรุงมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและกาลสมัย

นิติพันธ์ อินทโชติ (2563 : 52-60) ได้กล่าวไว้ว่า กรอบกฎหมายภายในประเทศเกี่ยวกับคณะสงฆ์มุ่งคุ้มครองและกำกับดูแลบทบาทของพระสงฆ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมไทยมาแต่โบราณ พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาและเป็นที่ปรึกษาทั้งแก่กษัตริย์และประชาชน กฎหมายคณะสงฆ์จึงถูกกำหนดขึ้นเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับพระธรรมวินัยควบคู่กับบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของพระสงฆ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

ปัญญฉนิสารต์ องค์กรปรัชญากุล (2566 : 78-95) ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศไทยมีการใช้กฎหมายเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองประเทศ ตั้งแต่อดีตได้มีการร่างกฎหมายและพัฒนาระบบกฎหมายมากมาย จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูป

ระบบบริหารราชการแผ่นดินจึงทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงระบบกฎหมายไทยให้มีความเหมาะสมและทันสมัยมากขึ้น อันจะนำไปสู่การขอยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้ในที่สุด ในการปรับปรุงระบบกฎหมายใหม่นั้น คณะกรรมการที่ตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมาย ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2440 โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทรงเป็นองค์ประธาน ได้พิจารณาว่าจะเลือกใช้กฎหมายของประเทศใดเป็นหลักในการชำระกฎหมายไทยในที่สุดคณะกรรมการได้ลงความเห็นว่าจะใช้ประมวลกฎหมายที่ใช้ประมวลกฎหมายมีการแบ่งหมวดหมู่กฎหมายอย่างมีระเบียบเหมาะสมกับประเทศไทยและที่สำคัญคือประเทศต่าง ๆ ที่ไทยต้องการปลดปล่อยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตก็ล้วนแต่ใช้ประมวลกฎหมายทั้งสิ้นระบบกฎหมายของประเทศไทยยังได้จัดแบ่งลำดับศักดิ์กฎหมายไว้ด้วย การจัดลำดับศักดิ์ฐานะหรือความสูงต่ำของกฎหมายมีหลักการตีความว่า กฎหมายที่มีศักดิ์ต่ำกว่า คือ มีลำดับชั้นต่ำกว่าจะขัดหรือแย้งต่อกฎหมายที่มีศักดิ์สูงกว่าหรือมีลำดับชั้นสูงกว่ามิได้ ดังนั้น กฎหมายที่มีศักดิ์หรือลำดับชั้นต่ำกว่า จะต้องตราออกมาให้มีข้อความสอดคล้องกับกฎหมายที่มีลำดับศักดิ์สูงกว่า ซึ่งเรียกกันว่าเป็นกฎหมายแม่บทให้อำนาจกฎหมายลำดับรองซึ่งเรียกกันว่ากฎหมายลูกไว้ หากบัญญัติออกมาขัดแย้งหรือฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมายแม่บทแล้วจะมีผลให้กฎหมายที่มีศักดิ์ต่ำกว่าใช้บังคับมิได้

พระมหากษัตริย์ สุวรรณรัตน์และคณะ (2567 : 257-267) ได้กล่าวไว้ว่า กฎหมาย เป็นกฎเกณฑ์ที่มีอำนาจหน้าที่ที่ตราขึ้น เพื่อใช้บังคับบุคคลให้ปฏิบัติตาม เป็นการกำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ และการลงโทษ เพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการบริหารประเทศ สร้างความเรียบร้อย ความผาสุกระหว่างบุคคลหรือระหว่างบุคคลกับรัฐ กฎหมายเป็นสิ่งที่เกิดจากจารีตประเพณีอันเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามต้องได้รับบทลงโทษ ซึ่งในประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในส่วนเสรีภาพของปวงชนชาวไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 กำหนดไว้ว่า “มาตรา 31 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน” รัฐธรรมนูญระบุว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ในส่วนของภาครัฐมีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มาตรา 67 กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่ารัฐมีหน้าที่ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาพระพุทธรูปศาสนา ข้อความในมาตราดังกล่าวจึงเป็นการเน้นย้ำความสำคัญของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหลักของประเทศไทยที่ประชาชนไทยส่วนใหญ่นับถือสอดคล้องกับที่ศูนย์ข้อมูลกลางทางด้านศาสนา กรมการศาสนา รายงานไว้ว่าประชาชนในประเทศไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาร้อยละ 95.52 ดังนั้น เพื่อสร้างความผาสุกระหว่างพระสงฆ์ สังคม ภาครัฐ จึงควรสร้างความเข้าใจบทบาทของแต่ละภาคส่วนที่ถูกกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

สรุป กฎหมายคณะสงฆ์เป็นกฎหมายภายในประเทศที่กำหนดกรอบการปกครองและการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อให้คณะสงฆ์มีเอกภาพและดำเนินงานตามระเบียบแบบแผนที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ครอบคลุมตั้งแต่การบรรพชา อุปสมบท สมณศักดิ์ การศึกษา การเผยแผ่และการปฏิบัติศาสนกิจ โดยมีเป้าหมายเพื่อธำรงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา กฎหมายคณะสงฆ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย กฎหมาย

รัฐธรรมนูญ และระบบกฎหมายไทย เพื่อคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยอย่างมั่นคงและสมดุระหว่างศาสนา รัฐ และประชาชน

กฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพทางศาสนา

กฎหมายระหว่างประเทศให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะเสรีภาพทางศาสนา อันเป็นสิทธิที่บุคคลสามารถเลือกนับถือ แสดงออกและปฏิบัติตามความเชื่อได้ โดยปราศจากการบังคับหรือการเลือกปฏิบัติ เอกสารสำคัญในระดับสากล เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (UDHR) และกติาพันธกรณีระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (ICCPR) ได้บัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพทางศาสนาไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีอนุสัญญาและมติขององค์การสหประชาชาติที่ส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิในด้านนี้ เพื่อสร้างหลักประกันว่าการนับถือหรือไม่นับถือศาสนาจะเป็นไปอย่างเสรีภายใต้หลักสิทธิมนุษยชนสากล

ดิเรก ควรสมาคม (2563 : 133-160) ได้กล่าวไว้ว่า สิทธิมนุษยชน”หรือ Human Rights เป็นคำวลีและถ้อยคำสำคัญที่พบมากในปัจจุบัน ทั้งในระดับบุคคล ระดับสังคม ประเทศ และระดับโลก เห็นได้จากการยอมรับและรับรองสิทธิมนุษยชนในกฎหมายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน(Universal Declaration of Human Rights) หากพิจารณาในกฎหมายสูงสุดของไทยนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้นจะพบว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่ฉบับปี 2475 จนถึงฉบับพุทธศักราช 2534 ไม่มีคำว่าสิทธิมนุษยชนในตัวเองแต่อย่างใด จะมีเพียงหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม มาตรา 12 ที่ว่า “ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย” ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับพุทธศักราช 2534 มาตรา 4 กำหนดว่า “ประชาชนชาวไทยไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใดย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” ต่อมาจะเริ่มพบถ้อยคำที่ใช้สื่อถึงสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2540 มาตรา 4 ว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง” ส่วนในปัจจุบันรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2560 มาตรา 4 มีเพิ่มเติมเล็กน้อยว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน”

วงศ์ชนก จำเริญสาร และ พระอภิเดช อภิวัตตโน (ตีวเรื่อง) (2566 : 47-58) ได้กล่าวไว้ว่า แนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนได้รับการพัฒนาในยุโรปนับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ได้รับการยอมรับ โดยสหประชาชาติในปี ค.ศ.1948 แนวความคิดของสิทธิมนุษยชนเติบโตมาจากแนวความคิด 3 อย่าง คือ 1) แนวความคิดที่ว่ากฎหมายและสถาบันทั้งหลายมนุษย์เป็นผู้สร้างหาใช่พระเจ้าเป็นผู้สร้างไม่ ดังนั้นก็จึงสามารถถูกเปลี่ยนแปลงได้ 2) แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทั้งปวงมีความเท่าเทียมกัน และ 3) แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทั้งปวงเป็นเจ้าของคุณภาพที่เรียกว่าศักดิ์ศรีมนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่

กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาค ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์”

สีมา สีมานันท์และคณะ (2567 : 678-688) ได้กล่าวไว้ว่า กฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพทางศาสนา เน้นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมระหว่างบุคคลทุกศาสนา ในโลกยุคใหม่ที่เชื่อมโยงกันด้วยเทคโนโลยีและความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์การสหประชาชาติและยูเนสโก ได้ส่งเสริมความเป็นพลเมืองโลก การเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และศาสนา เพื่อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเสรีภาพทางศาสนาถูกยอมรับทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

สรุป กฎหมายระหว่างประเทศให้ความสำคัญกับ “สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน” โดยเฉพาะ “เสรีภาพทางศาสนา” ซึ่งหมายถึงสิทธิของบุคคลในการเลือกนับถือ แสดงออก และปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาโดยปราศจากการบังคับหรือการเลือกปฏิบัติ เอกสารสำคัญระดับสากล เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 (UDHR) และกติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (ICCPR) ได้รับรองสิทธิเสรีภาพทางศาสนาไว้อย่างชัดเจน รวมถึงมีอนุสัญญาและมติขององค์การสหประชาชาติที่ส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิดังกล่าว เพื่อสร้างหลักประกันว่าการนับถือหรือไม่นับถือศาสนาจะเป็นไปอย่างเสรีและเท่าเทียมภายใต้หลักสิทธิมนุษยชนสากล และกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยต่างยืนยันถึงคุณค่าของ “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” และ “เสรีภาพทางศาสนา” ซึ่งเป็นสิทธิสากลที่ไม่อาจละเมิดได้ เพื่อให้มนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียมเสรีและเคารพในความหลากหลายของศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมโลก

บทสรุป

การศึกษาหลักศาสนาในกรอบกฎหมายต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “หลักธรรมคำสอน” กับ “กฎหมาย” ทั้งในระดับภายในประเทศและระดับสากลอย่างเป็นระบบ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ละชั่ว ทำดี และทำใจให้บริสุทธิ์ ขณะเดียวกัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องดำเนินไปภายใต้กรอบของกฎหมาย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของสังคม ซึ่งกฎหมายคณะสงฆ์ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดโครงสร้างการบริหาร และการดำเนินงานของคณะสงฆ์ให้มีเอกภาพและสอดคล้องกับพระธรรมวินัย ตลอดจนเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญที่รับรองเสรีภาพทางศาสนา ส่วนกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ค.ศ. 1948) และกติกาสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ค.ศ. 1966) ได้ให้หลักประกันต่อเสรีภาพทางศาสนาในฐานะสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายไทย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพในยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างหลักธรรมกับกรอบกฎหมายทั้งสองระดับ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างศรัทธาทางศาสนากับหลักสิทธิมนุษยชนสากล พระสงฆ์จึงมิได้เป็นเพียงผู้สืบทอดพระธรรม

เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็น “นักการทูตทางศาสนา” ที่สะท้อนพลังอ่อน (soft power) ของไทยในการเผยแผ่ธรรมะสู่ประชาคมโลก และรัฐควรกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านกฎหมาย การศึกษา และสิทธิมนุษยชน เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่คู่สังคมไทยและโลกอย่างมั่นคง สันติ และสอดคล้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องอยู่ภายใต้สมดุลของหลักธรรม กฎหมายคณะสงฆ์ และกฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายคณะสงฆ์กำหนดโครงสร้างและการจัดการภายใน ขณะที่กฎหมายสากลเปิดพื้นที่เสรีภาพทางศาสนาแต่ก็มีข้อจำกัดด้านความมั่นคง พระสงฆ์จึงไม่เพียงเป็นผู้เผยแผ่ธรรมะ แต่ยังเป็นนักการทูตทางศาสนาที่สร้าง soft power ไทย รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนด้านกฎหมายและสิทธิมนุษยชน เพื่อเสริมพลังการเผยแผ่ในโลกสมัยใหม่ กรอบกฎหมายทั้งสองระดับควรปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมดิจิทัลและพหุวัฒนธรรมในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ดิเรก ควรสมาคม. (2563). สิทธิมนุษยชน : ศึกษาเปรียบเทียบในทางพระพุทธศาสนา. วารสารนิติ รัฐกิจ และสังคมศาสตร์, 4(2), 133-160.
- นิติพันธ์ อินทโชติ. (2563). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์. วารสารชัยภูมิปริทรรศน์, 3(3), 52-60.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2563). หลักกฎหมายเปรียบเทียบ : ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้. สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ประภาศรี สืบสนธิ์. (2564). กฎหมายเปรียบเทียบกับการพัฒนากฎหมายไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรารธนา แพงคำแหง และ พระครูสังฆวิริยกิจ (ระพิน พุทธิสารโร). (2568). การมีส่วนร่วมของสมาคมชาวพุทธพินนัไทยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศฟินแลนด์. วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ, 8(4), 180-194.
- ปรีชา ไยแก้ว. (2568). การบูรณาการบริหารองค์การในสถานการณ์ตามความแตกต่างเปรียบเทียบระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ. Journal of Roi Kaensarn Academi, 10(1), 1-21.
- ปัญมณีสาร์ องค์กรปรัชญากุล. (2566). ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายทั่วไปกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. วารสารสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 5(9), 78-95.
- พระครูนนทจรณธรรม (ณนณัฐ จารุธมโม) และ พระมหาสวัสดิ์ ฐิตวณโณ (อินกอง). (2568). ประสิทธิภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 3(2), 86-95.
- พระครูอนุกุลสุตกิจ (สุเทพ สุเทโว). (2567). มาตรการปฏิบัติตามหลักการในอุปถัมภ์และการคุ้มครองพระพุทธศาสนาเถรวาทในราชอาณาจักรไทย วารสารสังคมวิทยาพุทธศาสนา, 9(4), 185-197.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2558). พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพัฒนวัชร พูลสวัสดิ์ และ พระครูโกวิทสุตการ. (2566). หลักธรรมมาภิบาลกับการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. วารสารนวัตพุทธศาสตร์, 1(2), 31-42.
- พระมหาภราดร สุวรรณรัตน์และคณะ. (2567). สารสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในยุครัตนโกสินทร์. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 8(4), 257-267.
- พระศรีสิทธิวิเทศ (อวัชชัย รสเลิศ) และ พระมหามิตร ฐิตปโย. (2564). การเผยแผ่ศาสนาของพระธรรมเทศนาในการบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งการปกครองประชาชนจีน วารสารบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตขอนแก่น, 8(2), 232-248.
- พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกรโร). (2563). การบริหารการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการปริทรรศน์, 3(2), 60-66.
- วงศ์ชนก จำเริญสาร และ พระอภิเดช อภิวัตโน (ตีวเรือง). (2566). สิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา. เสถียรวิทย์ปริทัศน์, 2(1), 47-58.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2562). การบูรณาการกฎหมายอาเซียน : โอกาสและความท้าทาย. สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สีมา สีมานันท์และคณะ. (2567). สิทธิมนุษยชนกับการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. วารสารรัฐ
ประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 7(2), 678-688.